

A Magyar mesék első darabja az ÉS idej 15. számában jelent meg, 2011. április 15-én. A karácsonyi számban most a 37. ál-mese található. Mivel a címben a mese többes számban van, gondolom, eleve több ilyen szöveget akartál írni. De mennyire tervezted sorozatnak?

Amikor fölém írtam a címet, és eleve a Páratlan oldalra szánva elküldtem, már sorozatként gondoltam el. Én is mesének hívom őket, noha valóban ál-mesék, egy lehetséges népmese-nyelvet imitáló – hát, micsodák is? Egypercesek? Glosszák a tízes évek margójára? Nem tudom. Rövid szövegművek, jelentsen ez bármit.” Ezt válaszoltad Károlyi Csabának. De próbáljunk kievickélni a nemtudomból! Ha azt mondom, „örkényi”, mire gondolsz?

Legfőljebb mikre, fogalmak, jellegzetességek tucatjaira lehet gondolni. Mindenekelőtt arra a valamire, mondjam így, közép-kelet-európai humorkeserűre, amit e tájon, ha definiálni nehéz is, nagyon sokan érzünk az idegeinkben, a reflexeinkben, az emlékezetünk, a tudatunk működésében. A képtelenség képességére gondolok, s a képességre, ami ezt észreveszi, hisz erre van trenírozva. Arra a tapasztalatra, amit, bár különbözőképpen, a huszadik század minden évjárata őriz és továbbad, hogy ami megtörténhet, az előbb-utóbb meg is történik, s hogy a művészet nemcsak tükrözni, de überelni sem képes a valóságot. És persze a groteszkre gondolok, ami magát Örkényt idézve, „megingatja a végérvényest, de nem állít másik érvényességet a helyébe”. A groteszkre, ami talán leginkább érzékenység, kiélezettség, készenlét, továbbá szemlélet, eszköz, esztétikai minőség. Egyfajta nemzedékeken átívelő közös tudás, legalábbis vélelem az utolsó meggyagról. Ha azt mondom, örkényi, például a részvételi kajánásra gondolok, de szereteteli szarkazmust is mondhatnék. Meg nyilván az iróniára gondolok, olyasmi értelemben, ahogy Heine használhatta, hogy tudniillik a tehetetlenség fegyvere. S persze gondolok az abszurd, a szatíra, a paródia, a travesztia elkophatatlan változataira. Arra, hogy az úgynevezett szekerés és alantás összeszikkasztása e végérvénytelen tájon éppolyan termékeny, mint amilyen mindennapi. Az össze-nem-illés szekerére, ha úgy tetszik, boncasztalára gondolok. S ha már itt tartunk, egy éles, pontos szikere, a patológus különös helyzetére gondolok. Aztán a tragikomikusra, arra a széles zónára, ahol szerintem a legemberibb, és ahol leginkább megmutatkozik a homo sapiens, noha lakni sokfelé lakik, tragikusban és komikusban, de születni, szeretni és meghalni e határvidéken szokott. Aztán a tótágas-látásra gondolok, a léptékek folytonos váltogatására, a szint és a fonákot egyaránt érintő gyanakvásra, és így tovább, egyáltalán nem fontossági sorrendben. Annyira, hogy tán nem is ezzel kellett volna kezdenem, hisz ha azt mondom, örkényi, arra gondolok, hogy szikár, szellemes, frappáns, tömör. Meg arra gondolok, hogy hozzám tizenhat éves korom, a Réber László illusztrálta Egypercesek második kiadása (1969) óta igen közel áll. Ahogy ez a kötet, úgy „az egész” Örkény is velem van, kézközelben, épp annyira, ha máshogy is, mint Kosztolányi, Ottlik, Mészöly, Weöres vagy Orbán Ottó. Nem feltétlenül a szorosán értett örkényi irány – amit egyébként a maga érzelmes szárazságában, takarékoságában, akár stílyugtatóként is, nagyon szeretek olvasni –, hanem a világlátás, a szemlélet. Az ontológiai menthetetlenség életörme.

Miben különböznek és/vagy miben hasonlítanak a Magyar mesék az egypercesekhez?

Hát, ezt eléggé kockázatos lenne pont nekem megítélni. Azzal együtt, hogy a szemléletben, az irónia vagy a groteszk használatában, olykor a parabolához való viszonyban van némi hasonlóság, azt hiszem, inkább különböznek, mint hasonlítanak. Pár hete azt találtam mondani egy interjúban a Magyar Narancsban, hogy remélem, Örkény, ha olvashatná, szeretné ezeket a meséket, ezeket a népmesék nyelvét és bizonyos elemeit imitáló kisformákat, rövidtörténeteket. Tényleg remélem. Az meg magától értetődött, hogy a hasonló terjedelem okán hasonlítsam (ne mérjem, hasonlítsam) az én kisprózáimat a klasszikus egypercesekhez. Vagy legalábbis, hogy egyperces-félének tituláljam őket. Ebben az irodalmi hagyományban ez a gesztus adja magát, akkor is, ha közös vonásnak nem feltétlenül több, mintha szonettet szonettel hasonlítanék, vagy haikut haikuval. Sajátos helyzet, hogy a magyar rövidpróza nem tudja, gondolom, nem is akarja megkerülni az egyperceseket, noha valódi, expressis verbis egyperceseket – jó okkal – nem produkál. Nagy kérdés, hogy az „egyperces” szabad műforma-e, illetve az lesz-e valaha. Létezni létezhet, de hogy létezik-e majd Örkénytől függetlenül. Szerintem nem, ez a címke, a műfaj elnevezése annyira hozzá kötődik, hozzá kötötte a kánon, az iskola, a józan ész, hogy író is, olvasó is előbb-utóbb Örkény felől olvassa a legtöbb rövidtörténetet. Érthető, hisz egy nagy életműnek van delejessége, könnyen maga felé hajlítja, akár be is szippantja, aki a közelébe megy. Szóval tisztelet is, józan meggondolás is, hogy én sosem használtam az egyperces műfajmegjelölést, maradtam a „cédula” vagy „cédulapróza” titulusról, noha a rövidtörténet, a töredékes pillanatkép közel, azt mondhatnám, egyre közelebb áll hozzám. Megint izgatnak, ahogy a lírában a pársorosok, úgy prózában az ezerkétezer karakterek. Az egyképernyősök. Ez az egyik, ha úgy tetszik, szakmai, illetve műhely-oka annak, hogy elkezdtem a meséket, még hozzá az ÉS glossza-oldalán. Az okom persze elsősorban az indulat volt, az elképedés Kétharmádia viselt dolgai fölött, de kézzel állt, hogy ne publicisztikában, ne pamfletben, hanem ezen a különös, kevert módon beszéljek arról, ami körülvesz.

Te leginkább nyelvvel látod a világot, a Magyar mesékben meg az átváltozás-átíratban például a népmesék parodizált nyelvén.

De voltak műveid, például a szonettek a Szódalovaglásban (kedvencem az „akkor az ember...”), ahol mintha korlátoztad volna ezt a nyelvvel látást. Mit gondolsz erről a korlátozásról? Vagy nem is az?

Ezek a meseimitációk lényegében abszurdok a rögváló abszurdításáról, glosszák a helyzet, a közösség helyzetének margójára. Szívesen, egyre szívesebben beszélek ezeken az archaikusabb nyelveken, amiket amúgy nem beszélek, tehát akarva-akaratlanul parodisztikus lesz a hatás, jórészt függetlenül az imitáció fokától. Nem akarok imitálni, szívesen oltom, regiszterkeverem össze e rétegeket a zógenante „rontott mai magyarral”. Ez így van versben is, prózában is, hiszen a bőrömből nem tudok és tulajdonképpen nem is akarok kibújni. Ami a korlátozást illeti, minden egyes írás, minden egyes munkadarab, még ugyanabból a sorozatból is, mást hagy és mást enged a nyelvvel való látásban. A Szódalovaglás „nyugatosabb”, ha úgy tetszik, klasszikusabban formált, egyáltalán: „megverselt” darabjai, mint az általad említett szonett is, illetve a forma túlhúzása által a hagyomány felhasználhatóságát vizsgáló és ironizáló szövegei valóban korlátozzák némileg a burjánzó nyelviséget, már csak technikai értelemben is. Ott annak, itt ennek a nyelvnek kell telítettnek lenni. Az persze igaz, hogy a próza több nyelvet bír, már csak a terjedelme okán is.

Egy nagy író mindenütt ott van, az agyunkban, az ösztöneinkben, az ujjunk begyében. Szerinted hol van leginkább ott Örkény? A látásunkban? A nyelvünkben? A tartásunkban?

Karinthy Frigyesről írta Örkény, hogy „mi sok mindenben az ő fejével gondolkodunk, csak nem tudunk róla”. Hát így valahogy. A sokfejű sárkány nyakán Karinthy feje mellett ott van az Örkényé is, van mivel gondolkodunk. Ott van az ösztöneinkben, az ujjunk begyében és persze, a látásunkban, a látásomban. Örkény után nem lehet Örkény nélkül szemlélni a világot. Nem lehet, például, az életörömöt, az újrakezdés szívszorító pátozát nem a „Hozott szalonnával egérintést vállal doktor Varsányiné” mondat fénytörésében elgondolni. Talán épp ezt jelenti a klasszikusság. Egy szolid, határozott megkerülhetlenséget. Azt hozzá kell tennem, az Örkényé igen szerencsés irány, világos, szellős, transzparens, nem tapad túlzottan egy nyelvhez, sok helyet hagy a mindenkori képzetnek. Sokágú, folytonos megújulásra képes, kiválóan gondozott életmű, mely nem megy ki a divatból, igaz, mániás Örkény-lázak sem tarkítják az utóéletét. Van, mint a Duna Budapestnél. Nélküle más lenne a magyar irodalom, más lenne a humorunk, az önreflexióra való képességünk. S van hál'istennek olvasói utánpótlás, az én kicsi gyerekeim, például, imádják a Meselevelek-kötetet, és szépen belenőnek majd az Egypercesekbe, aztán a Tótékba és így tovább.

Drámaíróként érezted-e a „segítségét”?

Sokra becsülöm a szindarabjait, de mikor magam is darabot írtam, eszembe se jutott, hogy segítségül hívjam, illetve hogy tudhatna segíteni az én speciális gondomban. Azt hiszem, ennek az az oka, hogy Örkény valódi dramatikker, én viszont, egyre inkább úgy érzem, mondatokat, áriákat, nyelvből való figurákat animálok, illetve alkalmazok színpadra. Meg kell mondjam, prózaíróként sem éreztem a közvetlen segítségét, úgyhogy közvetlen segítség azt hiszem, nem is létezik. Elég, ha ott van mögöttem, a hagyomány azon szeletében, amihez közel érzem magam.

„Nem volt még olyan napja életemnek, amikor biztosan tudtam volna, hogy író leszek-e még holnap reggelre. S elképzelek egy kéményseprőt, aki tizenöt éve járja a kerület házait, s minden alkalommal tépelődve mászik föl a tetőre: vajon tud-e majd kéményt seperi ma is?” – írja Örkény A mesterség titkaiból című esszéjében. Te is így tépelődsz? Vagy hogyan?

Én, azt hiszem, kéményseprőként is ugyanígy tépelődnék, nem is azon, hogy kéményseprő leszek-e még holnap reggelre, hanem hogy ki tudom-e söpöri a soros kéményt. Hogy bele tudok-e kezdeni bármibe, eszembe jut-e még valami érdekes, használható. S ezen, mármint a kétségen nem sokat segít, hogy emberi számítás szerint eszembe jut holnap is, holnapután is, még meg is írom – negyven éve söprök kéményt, van rutinom a munkában is, meg abban is, hogy kezelni tudjam a magam tépelődését. Sőt, használni tudjam, ne bénítson le, ne állítson fel a gép elől, ha egy mód van rá. Arról nem is beszélve, hogy olykor nincs alternatíva, le kell adnom a megígért szöveget és kész. Muszáj tehát bíznom benne, hogy a rutin indítómotorja némi köszörelés után bepöccen, és beindítja a szerkezetet. Kevésbé fennköltén: muszáj bíznom benne, hogy betol a saját pánikom. Utána már könnyebb, vezetni tudok, karambolok meg bárkivel, bármikor, a legnagyobb figyelem mellett előfordulhatnak, kicsik is, halálosak is. Egy háztetön mindig van rizikó. Ami mélyebb félelem, hogy tudok-e még nem a lécz alatt söpöri kéményt, tehát jó lesz-e, ami kikerül a kezem alól, nem is annyira a megrendelő kéménytulajdonosok, hanem a saját elvárásaim szerint. Az kevés, ha nekik jól húz a kályhájuk, én viszont abszolút elégedetlen vagyok. Igaz, a fordítottja még kevesebb. Erről a kétségről minden író sokat tud, akár kiteszi, lenaplózza, „leműhelyezi”, akár mélyen elfojtja magában. Én sokáig tematizáltam, beemeltem jó néhány írásba, de figyelni most is figyelek rá. Hát ennyit röviden

az autóvezető kéményseprő írásfélelmeiről.

Megkérdezhetem, mit szeretnél megírní a Holmi Örkény-számában?

Terveztem úgynevezett Örkény-cédulákat. A „cédula” egy saját használatú műforma, mondhatnám egypercesnek is, de nem mondom. Amolyan lenyomat-féle, prózában. Olvasok, jegyzetek, ceruzázok, sokáig fogalmam nincs, mi jön ki belőle, hagyom sodorni magam az anyaggal. Kinagyítok, meghosszabbítok, ha úgy tetszik, esszé-töredékeket hozok létre, de ennél azért a dolog szépprózaibb és egyszerűbb. Hommage-ok, idézetek, transzformációk. Eszembejutások. Egy élvezkedési célzatú olvasóhét vagy hónap írásos nyomai. De most ezt megették az egyéb munkáim, nemhogy egy hónap, egy hét se lett belőle, sajnós. Legföljebb egy cédula: „Tartozás elnapolva.”

Kategória: ÖrkényLátó

Denumire autor: Demény Péter

Látó Szépirodalmi Folyóirat